

MEGÖZVEGYÜLÉS ÉS ÚJRAHÁZASODÁS A 18. SZÁZADI NAGYBÁNYAI TESTAMENTUMOK TÜKRÉBEN

Kulcsszavak: özvegy; újraházasodás; mozaikcsalád; testamentum; Nagybánya

A nyugat-európai családtörténet-kutatás egyik úttörője, Peter Laslett figyelt fel a 17. században élő félárvák gyakoriságára.¹ Magyar vonatkozásban Szende Katalin nevét érdemes említenünk, aki 15. századi soproni és pozsonyi végrendeletek alapján világított rá arra, hogy a végrendelkezők 70%-ának még kiskorú gyermekei voltak.² A 18. századi felnőttthalandóság mértékét Kováts Zoltán vizsgálta, és kutatási eredményei azt mutatják, hogy ebben a korszakban a családok megközelítőleg 50%-ában az egyik szülő, házastársát magára hagyva, még 45 éves kora előtt elhunyt.³ Úgy tűnik tehát, hogy a magas felnőttthalandóságnak köszönhetően egyre gyakoribbá vált a gyermek-kori fél- vagy teljes árvaság, és a megözvegyülések, valamint újraházasodások száma is növekvő tendenciát mutatott.

Jelen tanulmány a 18. századi nagybányai testamentumos könyvben található végrendeletek tükrében igyekszik betekintést nyújtani a megözvegyülés és újraházasodás jelenségébe. Egyaránt vizsgálja e jelenségek mértékét, illetve dinamikáját a 18. századi Nagybányán, koncentrálna a megözvegyülést követően alkalmazott túlélési stratégiákra és a mások irgalmára szoruló özvegyek sorsára.

A kutatás alapját olyan – még kiadatlan – levéltári források képezik, amelyeket a Román Nemzeti Levéltár Máramaros Megyei Hivatala őriz Nagybányán, a *Nagybánya város levéltára* elnevezésű fond 283-as leltárszáma alatt.⁴ A 217 számozott oldalt

* CSOMA NIKOL (2000), mesterképzős hallgató, Kulturális örökség kutatása és hasznosítása, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, csomanikol7@gmail.com

1 Peter LASLETT: *Parental Deprivation in The Past: A Note on Orphans and Stepparenthood in English History = Family Life and Illicit Love in Earlier Generations*. Ed. Peter LASLETT. Cambridge University Press, Cambridge, 1977. 160–173.

2 SZENDE Katalin: *Családszerkezet és örökösödési szokások a késő középkori Sopronban és Pozsonyban*. Levéltári Közlemények 68(1997). 1–2. sz. 77–98.

3 Pontosabb adatokért lásd KOVÁTS Zoltán: *A népesség = Hajdúnánás története*. Szerk. RÁCZ István. K. n., Hajdúnánás, 1973. 32.

4 Román Nemzeti Levéltár Máramaros Megyei Hivatala (Serviciul Judeţean Maramureş al Arhivelor Naţionale Române – a továbbiakban RNLtMMH), F. 1. Nagybánya város levél-

tartalmazó *Protocollum testamentorum*⁵ különlegesnek mondható, mivel Nagybányáról ez az egyetlen, amelyik épségben megőrződött. Ez fogja össze az 1760–1786 közötti időszakból a jegyző által bemásolt 65 testamentumot, és néhol azok kiegészítéseit. A bemásolt iratok sorát egy 1760-ból származó férfi végrendelete nyitja, míg az utolsó egy női testamentum 1786-ból.

A forráscsoporton keresztül betekinthetünk a 18. századi nagybányai polgárok – egy, a városi magisztrátus vezetése alatt álló dinamikus és fejlődni akaró közösség – életébe, amelynek tagjai aktívan bekapcsolódtak a kereskedelembe és a céhes tevékenységbe egyaránt. A 18. század első felében a nagybányai mesterségek tizenhét céhbe tömörültek, közülük számbelileg a mészárosok és a fazekasok emelkedtek ki. Az 1784–1787-es hivatalos népszámlálás adatai szerint azonban a fazekasok aránya jóval a mészárosoké fölé emelkedett, őket pedig a vargák követték.⁶ Ami a foglalkozásokat illeti, ugyancsak a végrendeletek és a jegyzőkönyvek alapján, számos céhes személyt, kereskedőt, egyszerű földművest, szőlősgazdát, napszámost vagy bányatulajdonost azonosíthattunk.

Nagybánya lakossága nemcsak foglalkozás tekintetében, hanem felekezeti szempontból is változatos volt. A városi közösség a 16. század közepétől teljesen protestáns volt,⁷ ez azonban korszakunkra változni látszott. A nagybányai protestáns közösség gyökerei egészen a reformáció kezdetéig nyúltak vissza, hiszen egyike volt a tiszai kerület legrégebbi gyülekezeteinek. Révész János Jókai Mór szavait idéző megfogalmazása szerint a nagybányai evangélikus egyházi közösség már megalakulását követően nehézségekkel szembesült, hiszen idegen közösségek és népek vették körül, ezért „végőre nemzetünknek a határon, a melyen tul megszünik a magyar”.⁸ Szintén Révész művéből tudhatjuk meg, hogy a nagybányai reformáció Kopácsi István nevéhez fűződik, aki „az Urnak 1547-ik esztendejében” vitte mindezt véghez.⁹ Ettől a dátumtól számítjuk mindkét protestáns egyház létrejöttét Nagybányán, melyek kezdetben közösen gyakorolták szertartásaikat, majd később szétváltak lutheri és kálvini irányzatra. A szétválás megvalósulásában az 1567. évi debreceni zsinat mérföldkövet

tára (Fond nr. 1, Primăria oraşului Baia Mare – a továbbiakban Nagybánya lt), 283. leltár, 4. sz., 13. sz., 35. sz. A forrásokért és szakmai tanácsokért köszönet dr. Sütő Kálmán Zsoltnak.

5 Nagybánya lt, 283. leltár, 35. sz., 217.

6 BALOGH Béla: *Nagybánya város története = A történeti Szatmár vármegye*. II. Szerk. RESZLER Gábor. Kölcsey Társaság, Nyíregyháza, 2018. 338–339.

7 THURZÓ Ferenc: *A nagybányai Ev. Ref. Főiskola (Schola Rivulina) története 1547–1755*. Nagybánya, 1905. 1–2.

8 RÉVÉSZ János: *A mi osztályrészünk. A nagybányai ág. h. evang. egyház története*. Nagybánya, 1905. 1–2.

9 Uo. 3; KÁDÁR Miklós: *A nagybányai református egyházközség története*. Nagybánya, 2009. 22; KATONA Lajos: *A nagybányai reform. egyház papjai 1547-től 1700-ig*. Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő 1881. 236–237.

jelentett, ugyanis itt írták alá a *helvetica confessiōt*; ennek ellenére a Nagybányai református egyházmegye csupán 1590-ben választotta meg első esperesének Gönczi Gergelyt.¹⁰

A változás szelét már jó előre érezni lehetett, ugyanis a katolikus egyház nem nyugodott bele befolyása elvesztésébe. 1673-ban a jezsuiták már Nagybányán is hallatták hangjukat, és követelték a templomokat. A következő évben Spankau tábornok erővel elfoglalta a Szent Miklós-templomot, és minden hozzá tartozó javaival és borbélyházával együtt a jezsuiták kezébe adta.¹¹ A minoriták bekebelezték az evangélikus Szent Mihály-templomot, annak ispotályával együtt.¹² A katolikusok térnyerését tetézte a jezsuiták uralkodói adománylevele, mely által 1691-től újra a birtokukba került a Szent István-templom, a Szent Márton-templom és a hozzájuk tartozó falvak: Alsó-, Középső- és Felsőújfalu, valamint Lénárdfalva. Az 1711-es szatmári béke lezárultával tovább folytatódott a katolikusok térhódítása, akik a városfalon kívüli fatemplomba¹³ kényszerültek, annak ellenére, hogy a város lakosságának 90%-át ők tették ki.¹⁴ II. József császár türelmi rendelete ugyan enyhített a helyzeten, de a katolikus fölény megmaradt, sőt, a számukra nyújtott kedvezmények lassan beértek. A 18. század végére lélekszámuk megnőtt, ugyanis 1783-ban a városban 449 katolikus és 291 református család élt. Ezzel a római katolikusok száma jóval meghaladta a protestánsokét.¹⁵

A végrendelkező polgárok felekezeti hovatartozását több szempont miatt is figyelembe kell vennünk, ugyanis egészen más helyzetkép rajzolódik ki egy protestáns és egy katolikus végrendelet esetében – gondolunk mind a tartalmi sajátosságokra, mind

10 RÉVÉSZ: *i. m.* 2–3.

11 Uo. 10; MIHALIK Béla Vilmos: „*Ihon már most csak neveti Jezsuita...*”. *Két évtized felekezeti küzdelmei Nagybányán (1674–1694) = Tanulmányok Badacsonyból. A Fiatal Levéltárosok Egyesületének konferenciája. Badacsony, 2010. július 9–10. Szerk. MIHALIK Béla Vilmos–ZARNÓCZKI Áron. Fiatal Levéltárosok Egyesülete, Bp., 2011. 65.*

12 MIHALIK: *i. m.* 70.

13 SOLTÉSZ János: *A nagybányai reformált egyházmegye története*. Nagybánya, 1902. 188–191. A fatemplom 1717–1719 között épült, és ekkor emelték a barokk stílusú, kéttornyos Szentháromság-templomot is. Részletesebb adatokat közöl KÁDÁR: *i. m.* 30; HENNING Anna Imola: *A táj és a városi szabadterek szerepe Nagybánya festőváros fejlődésében*. Doktori disszertáció. Gödöllő, 2018. 1. http://phd.szie.hu/JaDoX_Portlets/displayContent?docId=16072&secId=17709 (Utolsó megtekintés: 2021. 04. 30.); GYARMATHY Gábor: *A 450 éves Nagybányai Református Egyházközség rövid története*. Nagybánya, 1997.

14 SZÓCS Péter Levente: *A kegyelet és a kegyesség emlékei a nagybányai Szent István-templom körüli temető kora újkori sírjaiban = Peregrináció és erudíció. Tanulmányok Tonk Sándor tiszteletére*. Szerk. BOGDÁNDI Zsolt–LUPESCU MAKÓ Mária. EME, Kvár, 2020. 437.

15 SÜTŐ Zsolt: *A nagybányai mészárosok és mesterségük a 16. századtól 1872-ig*. Doktori disszertáció, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, 2019 (a továbbiakban SÜTŐ: *A nagybányai mészárosok*). 28–29; IOAN V. SABĂU: *Evoluția demografică a orașului Baia Mare în sec. XVI–XVIII*. Marmatia 7(2002). 2. sz. 63.

a javak elosztására, mind az adományok tételére.¹⁶ A különböző felekezetek közötti nézetkülönbségek magyarázzák azt, hogy a 18. század második feléből fennmaradt végrendeletek között miért találunk jóval több katolikus végrendeletet és a minoriták javára tett jelentős mértékű kegyes adományt. Bár a testáló vallási hovatartozása nincs mindig megnevezve, számos jel utalhat rá. Ilyen a testamentum bevezető részét követő imádság vagy hálaadás, mely gyakoribb a katolikusok esetében. Áruklódó lehet a kegyes adományok mértéke és a kedvezményezettek kiléte is, habár a 18. században már bevett szokássá vált az iskolák, isptályok és maga a város részére történő adományozás is.

A nagybányai végrendeletekben jelentős számú kegyes és közcélú adomány van. Nagyon világosan elkülönülnek a katolikusok adományai, akik a jezsuitáknak vagy a minoritáknak adakoztak, illetve a reformátusoké, akik többnyire a református eklézsiának vagy a szegények megsegítésére tettek adományokat, továbbá a városnak szóló adományok is leginkább a protestánsok nevéhez fűződnek. Az, hogy a kora újkori és újkori végrendeletekben csökkenni látszik a kegyes adományok száma, nem jelenti azt, hogy az emberek érdektelenné váltak lelki üdvük biztosítását illetően. Épp ellenkezőleg, a testamentumok arra engednek következtetni, hogy a nagybányai polgárok, nemtől és felekezeti hovatartozástól függetlenül, legelőször lelkükről gondoskodtak, azt magának az Úrnak ajánlották, testüket pedig a földnek.¹⁷

Legyen szó erdélyi vagy külföldi városi végrendeletekről, a protestáns polgárok esetében általában összetettebb, bonyolultabb családi kapcsolatokkal találkozunk. Nagyobb mértékű jelenlétüket e forrásoktípusban főként annak tulajdoníthatjuk, hogy – mivel számukra engedélyezett volt a válás – a protestáns polgárok könnyebben kiléphettek egy házasságból, mint a katolikusok.¹⁸ Így lehetőségük nyílt, hogy életük során több személlyel kerüljenek kapcsolatba, hiszen az elvált nők vagy férfiak újra is házasodhattak. Erdélyben igen gyakori jelenség volt, hogy a megözvegyült személy szintén özvegygel vagy elvált személlyel kötött új házasságot. Ha mindkét fél vitt gyereket az új házasságba és közös gyerekeik is születtek, akkor akár három,

16 BARTHA Zoltán: *A végrendelet, mint a felekezeti hovatartozást meghatározó elem a 17–18. századi Erdélyben*. Erdélyi Krónika 2019. <https://erdelyikronika.net/wp-content/uploads/2020/10/Bartha-Zoltan-A-vegrendelet-mint-a-felekezeti-hovatartozast-meghatarozo-elem-a-17%E2%80%9318.-szazadi-Erdelyben.pdf> (Utolsó megtekintés: 2020. 12. 12.)

17 Jelentőségét mutatja, hogy évszázadokon keresztül a végrendeletek első intézkedése a testáló lelkéről, illetve testéről szóló általános rendelkezés volt, többnyire ilyen formában: „bűnös Lelkemet Szent Kezeiben ajánlom, testemet pediglen az ő Annyának Földnek”. Nagybánya lt, 283. leltár, 35. sz., 35.

18 MÁRTON Tünde Mária: *Az egyház normáin túl. El nem fogadott válóokok a széki egyházme-
gye parciális zsinatainak jegyzőkönyvében = Certamen I. Előadások a Magyar Tudomány
Napján az Erdélyi Múzeum- Egyesület I. Szakosztályában*. Szerk. EGYED Emese–PAKÓ
László–WEISZ Attila. EME, Kvár, 2013. 282.

különleges esetben még több különböző családi háttérű gyerek nevelkedhetett egy fedél alatt. Legtöbbjüket semmilyen biológiai szál nem kötötte egymáshoz. Sőt, az is előfordulhatott, hogy egyesek a korábbi házastárstól hátramaradt árvákat is magukhoz vették, így ezeket a gyerekeket nemhogy testvéreikhez, de még nevelőikhez sem fűzte biológiai kapocs.¹⁹

ÖZVEGYI STRATÉGIÁK

Az egyik szülő elvesztése elsősorban a családon belüli szerepkörök átrendeződésével és jelentős anyagi, valamint érzelmi források kiesésével járt. Ez sokszor olyan válsághelyzetet teremthetett, amelyből az életben maradt családtagok csak úgy tudtak kilábalni, ha egyesített erővel koncentráltak a túlélési megoldásokra. A kisgyermekes özvegyek túlélési lehetőségeit kutató nyugat-európai szakemberek szerint²⁰ több lehetséges megoldás merült fel: a család megoszlott, azaz a kisebb gyermekeket rokonok fogadták örökbe; az özvegy és gyermekei elhagyták lakóhelyüket, és új településen próbáltak szerencsét; a megözvegyült nő átvette a családfő szerepét, és egyedül vezette háztartását (rokonok vagy fizetett munkaerő segítségével); belépett egy új háztartásba, melyet felnőtt gyermeke vagy annak házastársa vezetett; eltartási szerződést köthetett rokonokkal vagy ismerősökkel, így egy számára idegen háztartás tagjává vált. A leggyakoribb és legkézenfekvőbb megoldást azonban az újraházasodás jelentette.²¹

Az újraházasodás lehetősége nagymértékben függött a megözvegyülés körülményeitől, az életben maradt fél nemétől, életkorától, anyagi helyzetétől, valamint a hátrahagyott gyermekek korától és nemétől. Ha az előző házasságnak az egyik fél halála vetett véget, akkor nőknél egy év, férfiaknál általában fél év volt a várakozási idő, de léteztek kivételek, főként ha csecsemő vagy kiskorú gyermek maradt gondoskodó

19 FÓNAGY Zoltán: *Pozsonyi polgárok családi stratégiái a 18. században*. https://mindennapoktortenete.blog.hu/2019/11/08/csaladi_allapot_bonyolult_pozsonyi_polgarok_hazassagi_strategiai_a_18_szazadban (Utolsó megtekintés: 2022. 04. 17.)

20 A témában egyik legfrissebb átfogó jellegű munka 2002-ben látott napvilágot: Michel ORIS–Ochiai EMIKO: *Family Crisis in the Context of Different Family Systems: Frameworks and Evidence on 'When Dad Died' = When Dad Died. Individuals and Families Coping with Family Stress in Past Societies*. Ed. Renzo DEROSAS–Michel ORIS. Peter Lang, Bern–Frankfurt am Main–New York, 2002. 17–80.

21 LAKATOS Sándor: *Házasságkötés, megözvegyülés és újraházasodás a Homoródok vidékén (1830–1939) = Özvegyek és árvák a régi Magyarországon. 1550–1940*. Szerk. ERDÉLYI Gabriella. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Bp., 2020 (a továbbiakban *Özvegyek és árvák*). 49–51.

anya nélkül.²² Azok az özvegyek, akiknek felnőtt, munkára alkalmas fiúgyermekük volt, életük végéig özvegyek maradhattak, de a kisgyermekes vagy serdülőkorú gyermekkel rendelkező özvegyek rendszerint az újrահázasodás mellett döntöttek.²³

ÚJRAHÁZASODÁS ÉS MOZAIKCSALÁDOK A 18. SZÁZADI NAGYBÁNYÁN

A mozaikcsaládok összetételének rekonstruálásához a testamentumok adatai kiváló alapot szolgáltatnak, hiszen az azokban szereplő javak törvényes és igazságos elosztása végett – újrահázasodás esetén – elkülönítették a korábbi házasságból származó, a mostoha- és az örökbefogadott gyerekeket, illetve az árvákat is.

1761-ben rögzítették a Szent Miklós utcában lakó Mészáros András hentes végrendeletét.²⁴ Felekezeti hovatartozását ugyan nem említették, de mivel első felesége Sarkadi Mihályhoz ment másodszor férjhez, katolikus hitét jó eséllyel kizárhatjuk, hiszen a válást a katolikusok számára csak ritkán és csak nagyon indokolt esetben engedélyezték.²⁵ A végrendelet nyelvezete és a javak elosztásának módja azt mutatja, hogy Mészáros András igyekezett mindkét házasságából származó gyerekeivel szemben igazságosan eljárni. Első feleségétől született serdülőkorú fiai közül Andrásnak állta a céhbeállítás költségeit, és – bár azt hangoztatta, hogy fia elhidegült tőle – hátrahagyott eszközeit is neki szánta. Másik, „kedves István”-nak szólított fia, minthogy minden tekintetben apja támasza volt, s mivel korábban semmit nem adott neki, megkapta décsényi szőlőjének fele részét. A szőlő másik fele második feleségének, Német Katának és a tőle származó Sára lányának jutott. Első feleségétől származó Éva lányáról is megemlékezett, örökösen rátestálva azon, az anyja után maradt eszközöket (fésű, szoknya, dézsa, dagasztóteknő stb.), amelyeket a lány korábban már magához vett, s atyai jóvoltából, egy nagyobb rétet is adott neki. Minden egyéb javait a vele csendes életet élő, hozzá mindig kedves második feleségének és lányának hagyta, hiszen azok nagy részét amúgy is az asszonnyal közösen szerezte.²⁶

Az újrահázasodás azonban nem mindenki számára hozta el a békét és nyugalmat. 1765-ben kelt Aradi Sára végrendelete, aki ekkor már második férjével, Minich Fe-

22 GÁL Edina Tünde: *A kolera szegényei. Özvegyek és árvák az 1873-as kolozsvári kolerajárvány után = Özvegyek és árvák.* 89–90.

23 *Özvegyek és árvák.* 8; BAROS-GYIMÓTHY Eszter Márta: *Özvegy nők és új családjaik egy 18. századi gömöri mezővárosban.* Történelmi Szemle 61(2019). 4. sz. 633–656.

24 Lakóhelyét a végrendeletében megnevezett háza alapján azonosítottuk, foglalkozását pedig Sütő Kálmán Zsolt *Nagybányai mészárosok és hentesek (1505–1872)* című adattára alapján. Sütő: *A nagybányai mészárosok.* 291–309.

25 Ugyancsak a fenti adattárból tudjuk meg, hogy idős Mészáros András református volt.

26 Nagybánya lt, 283. leltár, 35. sz., 6.

rencsel élt házasságban. Első férje Klover Henrik volt, vele közösen szerezte azt a házat, amelyben az asszony betegeskedett. Összesen három gyermeke született, két leány az első, egy fiú pedig a második házasságából. Egyik lányát, Dévai Simonnét házasként említette, így ő biztosan idősebb volt, másik lányát Julisnak nevezte. Javai szétosztása során legkisebb gyermekének, Józsi fiacskájának kedvezett, de lányait sem hanyagolta el. Piaci boltját Julis válthatta meg nyolc forinton. Igazán szembevető a férj és a feleség közötti viszony volt. A testamentumok, mint személyes iratok, bepillantást engednek a házastársak közötti érzelmi világba. S habár kizárólag rájuk alapozva teljes képet nem kapunk e téren, remek kiindulási alapul szolgálhatnak a későbbi kutatásokhoz. Aradi Sára testamentuma a nő férje iránti bizalmatlanságáról és kiábrándultságáról árulkodik. Végrendeletén keresztül írásban is akarta rögzíteni, hogy második férje az anyagiak terén milyen mértékben járult hozzá a házassághoz, és hogyan gazdálkodott a házasság előtt már meglévő, illetve a közösen szerzett vagyonnal (utóbbiból nem is említett példát, mivel a javak nagy részét saját szerzeményének vallotta).²⁷ Továbbá említést tett a Velker Antoninnál lévő hat darab óntányérról, „melyeket a Férjem nálla leivott, és titkon, mikor debreczeni vásárra jártam neki adott”.²⁸ A saját pénzen szerzett tehenét Józsi fiacskájának, az állat borját pedig férjének rendelte azok gondozása fejében. Érzékelhető tehát, hogy a felek házassága nem érzelmeken alapult, és a kapcsolat az idő múlásával sem javult. A kettejük közötti bizalom és megbecsülés hiányáról árulkodik a testamentum utolsó része is, ahol Aradi Sára, önmagát árvának nevezve, arra kéri a tekintetes nemes tanácsot, hogy „szegény neveletlen fiúcskájáról” atyai gondviseléssel gondoskodjanak és kormányozzák a jövőben. Az asszony szükségét érezte tehát annak, hogy családját hanyagoló férje helyett a városi tanács gondviselésére bízza kiskorú gyermekét. A házastársak egymás ellen érzett ellenszenvének beszédes bizonyítéka volt az a jelenet is, amikor Minich Ferenc 1765-ben holtan fekvő feleségét gyalázta, amiért fel is mentették külső tanácsosi tisztségéből.²⁹

Deák Sámuel 1778-as végrendeletéből fény derül a férfi három házasságára és az ezekből származó gyermekeinek számára és nemére. Első házasságából három leánygyermeke született, Mária, Sára és Erzsébet, akikre 100 forintot hagyott, mint *materna portiót*. Második házasságából egy fia született, Sámuel, rá 12 forintot ha-

27 „A Veres Vizen Sepesi Uram, és Devai Simon vőm szomszédságokban lévő három vagy négy ember Kapáni Szöllőm egy Szekér Szénát termő tetjibe való réttel, a menyiben mostani Férjem Minich Ferencz Uram hozám hozott Kevés pénzetskéjét, melyet régen el Költött mindennapi szükségre emlegethetne, hogy ne átkozógyék, inkább ő Kigyelméjé legyen, de tsak holtáig; mert holtá után Jósi Fiamé legyen, és azért is tölle semmi képpen el ne idegenithesse, sőt haszon vételéért jól mivelní tartozik, és el nem pusztitni.” Uo. 28–31.

28 Uo.

29 Sütő Kálmán Zsolt: *A nagybányai önkormányzati testület szerkezete a 16–18. században*. Erdélyi Múzeum LXXX(2018). 1. sz. 78.

gyott. A felsorolt 112 forintot az eladandó házáért kapott pénzből tervezte előteremteni, az eladásból származó maradék összeget pedig utolsó feleségének, Szigethi Évának és közös, „két neveletlen, szegény, árvaságra jutott, s magokkal tehetetlen gyermekeim”-nek hagyta.³⁰ Minden ingóságait két részre osztotta, felét utolsó feleségére és a tőle származó két gyermekére testálta, másik felén a korábbi házasságaiból származó három leánya és Sámuel fia kellett, hogy osztozzon. Láthatjuk, hogy az örökölt javak mértékét illetően a különböző házasságokból származó gyermekek között volt némi megkülönböztetés.

A női testamentumok közül az 1772-ben kelt Pap István Sára végső rendelkezését érdemes kiemelni, aki néhai Balogh Mihály, majd Munkácsi György felesége volt. Az asszony végrendelete szerint második férjével jó házastársakként éltek, amire férjéről való kedves szavai is utaltak: „mostani férjemhez vonzó szeretetemből, éjjeli, nappali tapasztalt, ez után is tapasztalható velem tett dajkázkodásért, s hivségiért”.³¹ Második házassága ugyan sikeresnek bizonyult, de közös gyermekük nem született. Fia viszont volt az asszonynak, aki katonaként szolgált. Javai tekintetében azonban mind az első férjével közösen, mind az özvegyisége alatt szerettek nagy részét Munkácsi Györgyre hagyta, és azt is kikötötte, hogy, ha fia hazatérne a katonaságból, gondoskodnia kell az időskorú Györgyről.

ÖZVEGYI ÖNÁLLÓSÁG

Szemben azon özvegyasszonyokkal, akik csupán rokonaik és ismerőseik, esetleg az egyház irgalmára számíthattak, a céhes özvegyek helyzete különbözött. A céhes iratokban található, nőkkel kapcsolatos jogszabályok általában a mesterek lányait vagy özvegyeit érintették.³² A legtöbb céh feltételekhez kötötte azt, ha az özvegyek néhai férjük mesterségét kívánták folytatni. Habár e feltételek céhenként változhattak, de általában azt írták elő, hogy az özvegy úgy folytathatja – egy hónapig, egy vagy két évig, esetleg élete végéig – elhunyt férje céhes tevékenységét, ha özvegyen megtartja annak nevét, vagy a céh egy másik tagjával köt házasságot.

A nagybányai mészároscéh esetében a mesterek árva gyermekeinek helyzetén úgy könnyítettek, hogy azok a céhbeállítás alkalmával csupán mesterasztalt voltak kötele-

30 Nagybánya lt, 283. leltár, 35. sz., 163–165.

31 Uo. 114–115.

32 RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ: *Lányok, asszonyok, özvegyek a kincses városban = Ablakok a múltba*. Szerk. RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ–NAGY RÓBERT. Egyetemi Műhely, Kvár, 2012. 101–123; uő: *Mesterözvegyek a 16. századi kolozsvári céhekben = Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. PÁL-ANTAL SÁNDOR–SIPOS GÁBOR–W. KOVÁCS ANDRÁS–WOLF RUDOLF. EME, Kvár, 2003. 482–487.

sek adni, a vándorlás és beállási díj kifizetésétől eltekintettek. Továbbá a céh köteles volt a mesterözvegyeknek lehetőséget és megfelelő körülményeket biztosítani ahhoz, hogy folytathassák néhai férjük munkáját. Ennek értelmében az özvegy mellé egy ifjú mestert vagy egy legényt rendeltek, aki segítette őt feladatai elvégzésében. (A mészárosoknál különösen szükség volt férfiak segítségére a kimérésre szánt jószág levágásánál.) A keresztényi és felebaráti szeretetre hivatkozva el is várták a céhektől, hogy az özvegyeket ne rekesszék ki soraik közül, hiszen férjeik gyakran évekig becsületesen szolgálták a céhet.³³

Ha az özvegy nem akarta vagy nem tudta folytatni férje munkáját, akkor egy, évente kialakított összegért eladhatta a céhnek vagy valamelyik mesternek a marhavágatási szerét. Harthman János özvegye, Csilló Dorottya például kényszerében kínálta fel szerét a céhnek, de senki sem tartott igényt rá. Mivel azonban a mesterözvegyeknek írásban rögzített jogaik voltak, továbbá a felebaráti szeretet okán is, a tanács az özvegy mellé egy legényt és egy mestert rendelt, akik segítségére lehettek a marhák vásárlásában és a húsárulásban. A céh egyes tagjai azonban elégedetlenkedtek, állítva, hogy a privilégium szerint vagy mestert, vagy legényt tartoztak adni, mindkettőt nem. Végül ők is engedtek, így az özvegy megtarthatta férje mesterségét, s a családja számára oly fontos jövedelemforrástól sem esett el.³⁴

A mesterözvegyek előkelő helyet foglaltak el a házassági piacon, ami viszont nagyban befolyásolta azt az időtartamot, amíg önálló mesterözvegyként tevékenykedhettek, hiszen a céhnek érdekében állt őket újabb házasságra ösztönözni. Általános elterjedt jelenség volt, hogy a céhek tagjai igyekeztek anyagilag ellehetetleníteni az özvegyeket. Erre különböző módszereik voltak: visszavonhatták a férjnek korábban adott kedvezményes kölcsönt, vagy – ahogyan Csilló Dorottya mészárosözvegy esetében is láthattuk – megnehezíthették a céheszközök eladását azáltal, hogy a céhből senki sem vásárolta meg az elhunyt mester szerét.

Nyugati szakirodalomból jól ismert az „áthidaló időszak” fogalma, amely azt jelenti, hogy a céhek csak ideig-óráig tűrték meg az elhunyt mester özvegyének önálló működését, és igyekeztek ezt az időszakot minél rövidebbre korlátozni. Az időszak hosszát és okát különböző tényezők befolyásolták. Egy mesterözvegy addig vehette át férje pozícióját, amíg kiskorú fia mesterré nem vált, veje be nem állt a céhbe, vagy amíg ő maga férjhez nem ment, így új férje át nem vehette az egykori mester helyét.³⁵ Csilló Dorottya mesterözvegy végrendeletéből kiderül, hogy élete során összesen

33 Sütő: *A nagybányai mészárosok*. 156.

34 Uo. 156–157.

35 Heide WUNDER: „*Er ist die Sonn, sie ist der Mond*”. *Frauen in der Frühen Neuzeit*. C. H. Beck, München, 1992. 182–183 apud GÉRA Eleonóra: *Házasság Budán. Családtörténetek a török kiűzése után újjászülető (fő)városból 1686–1726*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Bp., 2019. 177.

kétszer ment férjhez, mindkét alkalommal mészároshoz.³⁶ Azt feltételezzük, hogy második házasságát egy nála fiatalabb és idegenből származó legénnyel a mészároscéh nyomására köthette. Azért is gondoljuk ezt, mert a két házasság közötti időszakban – még a céh tagjainak ellenszenve ellenére is – képes volt önállóan gyarapítani első férje vagyonát, majd második férjének halála után is sikeresen vitte tovább a vállalkozást.

Csilló Dorottya születésének időpontja ismeretlen, halálának évére (1804) javainak hagyatéki leltára utal, mely egy évvel kelt végrendeletének rögzítése után. A mészárosözvegyhez több fennmaradt irat is köthető, ezek közül a majdnem százoldalas hagyatéki leltára a legterjedelmesebb.³⁷ Az özvegy halála után készült továbbá egy jegyzék, amely rögzítette azokat a javakat, amelyeket saját kérésére halála után elárvereztek.³⁸ 1803-ban kelt végrendeletéből kiderül, hogy előbb Máдай Pál, majd Harthman János felesége volt, mindketten mészárosok, tehát az asszony céhen belül maradt. A Szatmár utcában lakó első férjéről³⁹ az 1774–1780 közötti adatok alapján annyi valószínűsíthető, hogy ő is egyike volt azoknak az idegeneknek, akik a 18. század második felében szegődtek a nagybányai mészárosokhoz. Házasságkötésük pontos időpontja ismeretlen, de mindenképpen Máдай Pál 1774-es Nagybányára költözése után kellett történnie. Feltételezzük, hogy a férfi halálát követően Csilló Dorottya néhány esztendeig még viselhette a Máдай nevet, mivel második férje, a Szepes vármegyéből származó és a Kőrös utcában letelepedő Harthman János csak 1785-ben nyert polgárjogot, és állt be a nagybányai céhbe. Sikeres házassága is közrejátszott abban, hogy 1800 januárjában bevásárolták a külső tanácsba. Kinevezését azonban rövid ideig élvezhette, ugyanis két hónap múltán elhunyt.⁴⁰ Az asszony második házasságának időpontja sem derül ki az iratokból, de vélhetően 1785–1786 tájára tehetjük, ugyanis Harthman János 1785-ben költözött be a Kőrös utcába, 1786-ban pedig már a Szent Miklós utcában élt. Elképzelhető, hogy éppen a házasságkötése miatt költözött el.

A latin nyelvű végrendeletét özvegyként megfogalmazó Dorottya már a testamentum bevezetőjében megmondja házasságainak számát és azok időrendjét. Azt is hangsúlyozza, hogy második férje alig járult hozzá közös vagyonuk gyarapításához,

36 RNLeMMH, Nagybánya lt, 34. leltár, Politikai iratok 1369/1803, Csilló Dorottya 1803. augusztus 18-án kelt végrendelete.

37 Uo. 1628/1804.

38 A lajstromban a mészárosmesterségre, illetve a nagybányai húsfogyasztásra és húsfeldolgozásra vonatkozó fontos adatokat találunk, ugyanis a javak között szerepel például sertésfogó vas, szőrvonó vagy sertéskopasztó teknő. SÜTŐ: *A nagybányai mészárosok*. 259.

39 Tanácsi jegyzőkönyvek (a továbbiakban TanJkv) (34. leltár), 64. sz., 247.

40 Uo., Politikai iratok 518/1800.

inkább felélte az asszony örökségét.⁴¹ Emiatt közös kislányukra kevesebbet hagyott örökségéből, a Harthman előző házasságából született gyermekeit pedig kizárta abból, hacsak meg nem fizetik annak tisztességes árát, amit magukhoz vesznek. Annak ellenére, hogy második házassága nem mondható szerencsésnek, Csilló Dorottya azon tehetős özvegyek közé tartozott, akik férjük halála után is képesek voltak vagyónukat gyarapítani és helytállni a céhes közösségben. Ezt halála utáni hagyatéka is tükrözi, ahol öt gyermekére 4512 forint értékű örökséget hagyott.⁴²

Harthman Jánosnak volt egy fia, Harthman Márton, aki – apjához hasonlóan – nagybányai származású lutheránus volt. 1803. április 18-án állt be a céhbe, és 1804. november 28-án a polgárjogot is elnyerte. Házai voltak a Felsőbánya és a Kis Pénzverő utcákban. Neve felbukkan annak a nagyszabású városi ünnepségnek a résztvevői között is, amelyet I. Ferenc császár öccse, József nádor 1805. július 21-i nagybányai látogatása tiszteletére rendeztek. Azon öt mészáros közé tartozott, akik lóháton köszöntötték az ünnepeltet.⁴³ Kérdéses, hogy Harthman Márton Dorottya asszony és második férje közös gyermeke volt-e, ugyanis egy felnőtt közös fiú létezése esetén a Harthman Jánostól maradt zsebóra vélhetően nem egy kiskorú leány jussa közé került volna. Továbbá már említettük, hogy Csilló Dorottya kitiltotta Harthman János gyermekeit örökségéből, tehát férjének sem ez volt az első házassága, abból született gyerekei pedig, megérve a felnőttkort, önállóan boldogultak, és nem tartoztak a közös háztartáshoz. Vélhetően anyjuk részéből ki voltak fizetve, s mivel Harthman János nem hagyott hátra vagyont, Dorottya saját szerzeményként kezelte az osztásra kerülő ingó és ingatlan javakat, kizárva ebből mostohagyermekkeit. Más forrásokból tudjuk, hogy Harthman Jánosnak Szepes vármegyében is volt egy felesége, legidősebb fia, Márton tehát jó eséllyel születhetett tőle. Harthman János nevével más ügyek, például céhen belüli felekezeti viták kapcsán is találkozunk.⁴⁴

Csilló Dorottya végrendeletében arra törekedett, hogy öt gyermekének igazságsan és törvényesen ossza szét javait. Gondviselésüket és a jószágok kezelését a „vallásbéli prédikátorra és kántorra” bízta, akik arról a gyermekeknek a tekintetes nemes tanács előtt kellett számot adniuk. Az anya azzal is biztosítani kívánta jövőbeli meg-

41 „Minthogy néhai Harthman János férjemtől semmi sem maradt, hanem mellette meg az enyim is sok költ el a gyermekeim kárával, tehát a Harthman uram gyermekei az én jószágomból semmit sem kívánhatnak, hanem ha kívánni akarnak, fizessék meg azt, amit az attyok mellett a magaméból el költöttem, vagyis el költött.” RNLtMMH, Nagybánya lt, 34. leltár, Politikai iratok 1369/1803.

42 Az első pontban lelkéről és testéről rendelkezett, előbbit Istennek, utóbbit a földnek ajánlva, ahonnan eredetét vette. Majd elrendelte, hogy fekvő jószágait halála után se bocsássák áruba, hanem azokat testamentuma fő kedvezményezettjei, azaz gyermekei bírják. Uo. 1628/1804.

43 Sütő: *A nagybányai mészárosok*. 150.

44 Uo. 203.

élhetésüket, hogy megtiltotta a rájuk hagyott javak elidegenítését. A végrendelet szerint az özvegynek volt egy Csilló József nevű, szintén mészároslegény öccse is. Róla sem feledkezett meg, meghagyva, hogy örökösei juttassanak neki is 100 forintot. Minthogy a korban gyakran számított a végrendelkező lelki üdvéért tett kegyes adományok felajánlása, Csilló Dorottya is így tett. 50 forintot hagyott saját felekeze-
te templomának építésére, mely összeget örökösei a jószágból kellett, hogy kiadjanak. Az özvegy kiemelt társadalmi helyzetét a végrendelet hiteles tanúinak névsora is igazolja. Köztük volt Décsey Ádám, aki 1796-ban húslátó és tanácstag volt.⁴⁵ Egy másik tanú a 19. század elején városi főjegyzőként is működő Szodényi Márton volt,⁴⁶ aki szintén részt vett a már említett 1805-ös városi ünnepség szervezésében. A testamantumot mindketten saját kezű aláírásaikkal és pecsétjeikkel látták el.

A MAGUKRA MARADT IDŐS ÖZVEGYASSZONYOK KILÁTÁSAI

A tehetős vagy fiatal özvegyek a családfői státusz átvétele által több esélyt kaptak az önálló életmódra vagy az újraházasodásra, de mi történt azokkal az idős, szegény és beteges özvegyekkel, akik férjeiktől keveset, netán semmit sem örököltek, akiknek már a házassági piacon sem voltak jó esélyeik, és akik erőtlenségük folytán, illetve pénzügyi tőke hiányában vállalkozni sem tudtak? A végrendeletek nyomán betekintést kapunk ezen, időskorukra támasz nélkül maradt özvegyek helyzetébe is.

Ezek sorába tartozott Fogarasi Éva is, akinek 1785-ös végrendeletéből egy idős, elszegényedett és kilátástalan sorsú özvegy anyja képe rajzolódik ki. Saját bevallása szerint néhai férje, Antal István legalább 28 évvel korábban eltávozott az élők sorából, hatalmas adósságot hagyva maga után. Hogy gyermekeit felnevelhesse, az asszony újabb kölcsönök egész sorát volt kénytelen felvenni, amiért a beteg özvegy lakóházát is egy jóval kisebb házra cserélte. Lánya segítségével azonban még így is utcára került volna, amiért végrendeletében mérhetetlen háláját fejezte ki iránta. Habár a kora újkori és újkori elvárások szerint is a gyermekeknek kötelességük volt idős, beteg szüleikről gondoskodni, ennek csak Erzsébet tett eleget, testvérei elfordultak anyjuktól.⁴⁷ Érthető tehát, hogy az asszony miért Erzsébet lányát tette meg végrendelete fő kedvezményezettjévé.

A kizárólag gyermekeik segítségére szoruló özvegy anyáknak az anyagi segítség elengedhetetlen volt, de valójában az érzelmi támogatást, a lelki törődést érezték leginkább szükségesnek. Bánya Erzsébet 1778-as végrendelete kiválóan példázza azt, hogy a szülő és gyerek közötti jó viszony a későbbiekben hogyan kamatozhatott az

⁴⁵ Uo. 314.

⁴⁶ Uo. 150.

⁴⁷ Nagybánya lt, 283. leltár, 35. sz., 203–207.

utódok számára. Erzsébet asszonynak két fia és két lánya született, kedvence azonban Ignác fia volt. Őt név szerint is megemlítette végrendeletében. A fiú szerzetes volt, de apja halála után otthagya hivatását, és hazatért anyjához, hogy mind testileg, mind lelkileg ápolhassa őt. Vélhetően hálája jeléül, az asszony végrendeletét rögtön Ignác fia hűséges gondoskodásának bemutatásával kezdte.⁴⁸ Javainak egy részét – fekvő jószágait és egyéb külső örökségeit – négy egyenlő részre osztotta, viszont gesztenyését, szőlőjét, az ottani sajtóval és más eszközökkel (kapa, kések stb.) együtt Ignácra hagyta. Ingóságai közül az edényeket két fiának hagyta, házát pedig négy részre osztva testálta gyermekeire, azzal a feltétellel, hogy fiai vásárolják ki a lányokat belőle. Végrendelete végén újra Ignác fia jóságát hangsúlyozta, amiért szénát, szalonnát, búzát és az utóbbi két év szőlőtermését is neki hagyta. A végrendelet végén anyai átokkal sújtotta azon gyermekeit, akik nem tennének eleget rendelkezéseinek. Bányai Erzsébet tehát nyíltan Ignác fiát tette meg javai fő örökösének, de sejtette, hogy ez a többi gyerek ellenkezését fogja kiváltani, különben nem fenyegetőzött volna átokkal.

Ami a megözvegyült férfiakat illeti, ők a nagybányai végrendeleti jegyzőkönyvben szereplő testálóknak csupán a 13%-át teszik ki, szemben az özvegy nőkkel, akiknek aránya 27%. Olwen Hufton megállapítása szerint a 17. században élő özvegy férfiak „láthatatlanságának” magyarázata az lehet, hogy 80%-uk a megözvegyülést követő első évben már új házasságot is kötött, míg a megözvegyült nőknek csupán a 40%-a.⁴⁹

A megözvegyülést követő időszakban a nőknek teljesen más nehézségekkel kellett szembenézniük, mint a férfiaknak. Amíg a férfiak megélhetése az előző házastárs halálát követően is biztosítva volt, és gyakran csupán a háztartás vezetésére vagy a gyermekek nevelésére kerestek új asszonyt, addig a nőknek a megözvegyülés gyakorlati életmódjuknak a feladását jelentette. Külső segítség híján új férjet kellett találniuk, ami nem mindig ment könnyen, főként, ha a fiatalabbakat még évekre lefoglalta kiskorú gyerekeik nevelése, az idősebbek esetében pedig előhaladottabb ko-

48 „Minthogy életben lévő Ignacz fiam még Szerzetes korában sok izben sok féle orvosságokat Küldött, és hozatott maga tulajdon Költségén az Házhoz, Kész Pénzel segéltett, éjjeli, Nappali fáradságát mellettünk meg tenni nem Sajnálotta, Erdélyben az mi dolgunkban maga Költségével, és egészsége Vesztésével fáradozott, és jart Istenben el nyugodott Férjemnek halotti Költségét maga Pénzéből tette, jó Conditioját, és alkalmas tartását Edes Attya Kérésére el hatta, engemet pedig mellettem Való létivel, és Sok rendbéli Lelki Vigasztalásokkal erősítetett, Maga Pénzén Szerzett Borával tartott, és táplált, ellemben pedig általunk egy garassal Sem Segéltetett, Melly sok rendbéli jó tétéményit mivel Szegény Házaamtól másképpen meg nem fordíthatnám, annak okáért még életben Volnék, tehát mind azokért ajándékozom emlétett Ignácz fiamnak meg holt férjem akarattyávalis Annyai Szeretetből.” Uo. 170–172.

49 GÉRA: i. m. 158; Siegrid WESTPHAL: *Die Auflösung ehelicher Beziehungen in der Frühen Neuzeit* = Siegrid WESTPHAL–Inken SCHMIDT–VOGES–Anette BAUMANN: *Venus und Vulcanus. Ehen und ihre Konflikte in der Frühen Neuzeit*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München, 2011 (Bibliothek altes Reich 6). 169.

ruk miatt nem került annyi kérés.⁵⁰ Az özvegy férfiak esetében többnyire előrehaladott koruk és a rossz egészségügyi állapotuk állhatott újrահázasodásuk útjába. A végrendeletek szerint az özvegy férfiak általában rendelkeztek az önmaguk eltartására szükséges javakkal, ha pedig nem, akkor a rokonok, esetleg a szomszédok segítették őket, akik ezért később részesedtek az örökségből. Az ő esetükben is megfigyelhető, hogy felnőtt gyerekeik segítettek gondozásukban, és – akárcsak az anyák – javaik hátrahagyása során ők is különbséget tettek az őket jobban, illetve kevésbé odaadóan ápoló gyermekeik között.

A nagybányai végrendeletek számos olyan esetre is rávilágítanak, ahol a már idős, beteges és önmagát ellátni képtelen apa kényszerült gyermekei támogatására. Gyakran azonban csupán egy vagy csak néhány gyerek vállalta a szülők megsegítését, nem mindenik. 1778-ban Diószegi János fazekasmester három gyermekét említette név szerint is végrendeletében: Ferencet, Erzsókot és Máriát. Mivel fia katonaként szolgált, nem vett részt apja mellett az otthoni munkákban, és időskorában sem tudta segíteni őt, aki így csak lányaira támaszkodhatott. Cserében a férfi végrendeletében házat három egyenlő részre osztotta, lányait tehát fiával egyenrangúként kezelve a vagyonelosztás során. Azt is kikötötte, hogy fia halála esetén két lánya egyenlőképpen részesedjen a hátramaradt vagyonból, ha viszont hazatér, akkor csak pénzen válthassa meg a házat a lányoktól. Továbbá sem a város piacán lévő boltjából, sem a mestersége üzéséhez szükséges szerszámokból, sem megmaradt földjeiből nem juttatott fiának, azokat mind lányai örökölték. Annyit kikötött, hogy amennyiben valamelyik lánya fazekasmesterhez megy feleségül, megtarthatja a szerszámokat, de a másik felé törlesztenie kell azok árát. Rendelkezései alapján úgy tűnik tehát, hogy lányaihoz szorosabb kötelékek fűzték, és ennek hangot is adott végrendeletében. A fenti példa is mutatja, hogy a szülő mellett álló, őt támogató gyermekek rendszerint elsőbbséget élveztek a javak elosztásánál, a szerzett vagyon esetén pedig, ha a szülő úgy látta jó-nak, ki is zárhatta bármelyiket az örökségből.⁵¹

ÖSSZEGZÉS

A nagybányai végrendeletek és tanácsi jegyzőkönyvek tanulmányozása rávilágított a 18. századi nagybányai özvegyek egymástól eltérő lehetőségeire és sorsaira. Láthatunk olyan létfenntartási eszközöket és stratégiákat, amelyeket az özvegyek családjuk megélhetése érdekében sikerrel alkalmaztak, de olyan esetekkel is találkozhattunk, amikor az özvegyekkel szembeni szóbeszéd és rágalmozás súlyos vádakat vont maguk után, és megbélyegezte őket egész hátralevő életükre. Amíg a céhes özvegyeknek volt

⁵⁰ GÉRA: *i. m.* 159–160.

⁵¹ Nagybánya lt, 283. leltár, 35. sz., 161–162.

lehetőségük férjük munkáját folytatva önállóan gazdálkodni és vagyonra szert tenni, addig a nincstelen és beteges özvegyasszonyok csupán gyermekeikre vagy az egyház, esetleg a városi tanács irgalmára számíthattak. Csilló Dorottya asszony példája az özvegyi lét nyújtotta szabadság egyik hatékony kihasználási módját szemléltette, de az sem válhatott volna valóra, ha az asszony első férje mellett nem vette volna ki a részét a közös munkából.⁵²

WIDOWHOOD AND REMARRIAGE IN THE LIGHT OF THE 18TH CENTURY TESTAMENTS OF BAIÁ MARE

Keywords: *widow; remarriage; mosaic family; testament; Baia Mare*

The testamentary book covering the period between 1760 and 1786 in the city archives of Baia Mare provides an excellent basis for family and emotional history analyses. The main aim of this study is to provide an insight into the lives of widows, the structure of their families and the reasons for remarriages, based on 65 testaments from the 18th century, supplemented by other archival sources. The cases in the study highlight the difficulties of widowhood, but also outline the figure of those widows who – originating usually from the world of the guilds – choose and managed to live an independent life.

VĂDUVIA ȘI RECĂSĂTORIA ÎN LUMINA TESTAMENTELOR DIN SECOLUL AL XVIII-LEA DIN BAIÁ MARE

Cuvinte-cheie: *văduvă; recăsătorie; familie mozaică; testament; Baia Mare*

Cartea testamentară care acoperă perioada dintre anii 1760–1786, aflată în arhivele orașului Baia Mare, oferă o bază excelentă pentru analize de istorie familială și emoțională. Scopul principal al acestui studiu este de a oferi o perspectivă asupra vieții văduvelor, a structurii familiilor lor și a cauzelor recăsătoririlor pe baza celor 65 de testamente din secolul al XVIII-lea, completate de alte surse arhivistice. Cazurile prezentate evidențiază dificultățile cu care s-au confruntat văduvele, dar în paralel conturează și figura acelor văduve care – venind de regulă din lumea breslelor – au ales și au și reușit să-și ducă o viață independentă.

52 Gesa INGENDAHL: *Witwen in der Frühen Neuzeit. Eine kulturhistorische Studie*. Campus, Frankfurt–New York, 2006 (Geschichte und Geschlechter). 26. apud GÉRA: *i. m.* 174.